

Veszelszki Ágnes: *Netnyelvészet. Bevezetés az internet nyelvhasználatába*. L'Harmattan, Budapest, 2017, 385 oldal

Digitális nyelvhasználat: bevezetés és azon túl

Míg angol és német nyelven számos, a digitális kommunikáció nyelvi-szemiotikai ismérveit dokumentáló, illetve elemző dolgozat született már (néhány kiváló példa: Herring–Stein–Virtanen eds. 2013; Marx–Weidacher 2014; Dürscheid–Frick 2016), magyar nyelven csupán három nagyobb volumenű netnyelvészeti munka jelent meg. Bódi Zoltán *A világháló nyelve* című monográfiájában (2004) egy szociolingvisztikai kutatás eredményeit mutatja be, a Balázs Gézával közösen szerkesztett *Az internetkorszak kommunikációja* című kötete (2005) pedig többségében kvalitatív elemzéseken alapuló tanulmányokat tartalmaz. Az ezredforduló utáni évek hangulatjel-használatának korrajzát adja Bódi Zoltán Veszelszki Ágnessel közösen írt *Emotikonok* című könyve (2006), amely – Balázs Géza szavait idézve – „a nemzetközi és magyar szemiotikában, írástörténetben, írásjeltörténetben páratlan munka” (Balázs 2006: 502). A hazai digitáliskommunikáció-kutatás nem túl gazdag, de egyre növekvő szakirodalmát színesítik a (nem csak) netnyelvészeti ismeretanyagban bővelkedő *Informatikai technológia és nyelvhasználat* (Balázs szerk. 2002), az *Új jelenségek a magyar nyelvben* (Balázs–Grétsy szerk. 2004), valamint az *Internet – Iskola – Anyanyelv* (Biró–Bodó szerk. 2016) című kötetek is.

Veszelszki Ágnes *Netnyelvészet* című monográfiája aktualitása és komplexitása révén a fenti köteteket meghaladó hiánypótló alkotás: a témát átfogóan és körültekintő részletességgel, különböző nyelvészeti területek (pl. grammatika, lexikológia, pragmatika) szemszögéből tárgyalja, az elemzések gondolatmenetét pedig a legfrissebb nemzetközi – elsősorban német és angol – kutatások eredményeinek az ismertetése mellett rendkívül gazdag nyelvi és vizuális példaanyaggal egészíti ki.

Az egy évtized (2006–2016) kutatómunkájának eredményeit felölelő hat fejezet alaposan átgondolt koncepció mentén rendeződik a könyvben: 1. Bevezető: Az infokommunikáció és a digilektus; 2. A digilektus mint nyelvváltozat; 3. A digilektus jellemzői; 4. A digilektus (és hatásai) két kérdőíves vizsgálat tükrében; 5. A digilektus hatása a nem digitális médiumokra – korpuszvizsgálatok alapján; 6. Összegzés és következtetések. Továbbmutató kutatási lehetőségek.

Az első fejezet (11–33) a kötet módszertani keretét és a téma elméleti megalapozását adja. A szerző célkitűzései között nemcsak a digitális nyelvhasználat jellemzőinek a feltárása, hanem az internetes kommunikáció más médiumokra gyakorolt hatásának a vizsgálata is szerepel. Az alkalmazott módszerek – korpuszvizsgálat, kérdőíves felmérés, megfigyelés és terepmunka (11) – helytállóak, a kutatás összetett, interdiszciplináris jellegénél fogva kölcsönösen kiegészítik egymást.

A netnyelvészet mint kutatási terület körülhatárolását a szerző több szempontból is problémásnak látja: „Egyrészt a netnyelvészet interdiszciplinaritása miatt a különféle fókuszoktól függően eltérő elnevezések és határvonalak adódnak, másrészt nyelvenként, nyelvészeti iskolánként, sőt szerzőnként is más-más elnevezéseket találunk, harmadrészt pedig egy folyamatos változásban lévő vizsgálati anyagról beszélünk” (Veszelszki 2017: 22–3; 2015, 2016). Míg egyes szerzők a kutatás tárgyának különböző ismérvek (pl. eszközzhőkötöttség, digitális médium, írott vagy beszélt nyelvi jelleg, hibriditás) alapján történő körülhatárolására külön terminusokat hoznak létre (pl. Bódi 1998: *írott beszélt nyelv*; Crystal 2001: *netspeak* 'netnyelv, netbeszéd'; Érsok 2003: *virtuális írásbeliség*), addig mások (elsősorban: Schlobinski 2001 és Dürscheid 2003) a digitális kommunikációs formák sokszínűsége és a különböző szituációk (döntések) alapján meghatározott egyéni nyelvhasználat miatt elutasítják az ezzel járó (vagy inkább: sugallt) „általánosításokat”. Veszelszki a könyvében egyik megközelítés mellett sem foglal egyértelműen állást, sokkal inkább szintetizálja a kettőt: „Meglá-

tásom szerint éppen ez a heterogenitás és a különféle mintákat magába olvasztó jelleg a digitális kommunikáció sajátja. Ennek megnevezésére javaslom a *digilektus* terminust” (23).

A kötet legfőbb hozadékát a második fejezet adja (35–57), amelyben a szerző a hazai és külföldi munkákból levont konzekvenciák alapján egy új elméleti modell bevezetését javasolja: „A digilektus saját fogalmam a (tágabb értelemben vett) számítógép közvetítette kommunikáció (CMC, computer-mediated communication) nyelvhasználati módjának, egy új nyelvváltozatnak a megnevezésére” (36). Akad ugyan, aki ellenzi a digitális kommunikáció nyelvhasználatának lektusként való kezelését (vö. Szabó 2012), Veszelszki mégis meggyőzően érvel a digilektus nyelvváltozati státusa mellett. Felvázolja a lektusok rendszerét, osztályozásának lehetséges módozatait (36–8), majd Trudgill nyelvváltozat-definíciójával alátámasztja terminusának létjogosultságát: a nyelvváltozat „a nyelv bármely fajtájára – dialektusra, kiejtésváltozatra, szociolektusra, stílusváltozatra vagy regiszterre – vonatkozhat, amelyet a nyelvész külön entitásként kíván tárgyalni” (Trudgill 1997: 63, idézi: Veszelszki 2017: 38).

Veszelszki szerint a digilektusra fókuszról függően szociolektusként, mediolektusként, de akár stílusréteggént is tekinthetünk. A szerző elméleti alapvetéseit (gondolatkísérleteit) a következőképp foglalhatjuk össze (38–41): A digilektus mint szociolektus egy bizonyos társadalmi csoporthoz, főleg (de nem kizárólag) a fiatalabb generációkhoz vagy – a csoportot még tágabban értelmezve – a számítógépet különböző tevékenységekre (pl. munkára, szórakozásra) használókhoz köthető nyelvváltozat; mint mediolektus (a műszó Löfflertől származik, 1985) a kommunikáció közvetítő közege, a médium – elsősorban a számítógép – által „determinált” lektus; mint stílusréteg pedig nem társadalmi, de nem is területi alapon (Trudgill 1997: 63; Wardhaugh 1995: 48), hanem történelmileg kialakult és funkcionálisan elkülöníthető közlésmód (Szathmári 2004: 198). Veszelszki a három megközelítés közül ez utóbbi mellett foglal állást; a szociolektust túl tágának (a digilektus nem csak a fiataloké), a mediolektust pedig leegyszerűsítőnek tartja (a digilektus hatással van a nem digitális médiumokra is).

A digilektus szövegtípusait (más terminussal: műfajait, diskurzusait, kommunikációs formáit) a szerző úgy különbözteti meg a hagyományos szövegtípusoktól, hogy a tercier médium címszó alá rendezi őket. Ez azt jelenti, hogy „mind a produkció, mind a recepció oldalán szükséges valamilyen technikai eszköz jelenléte” (42). Az egyes műfajokat Veszelszki öt kritérium alapján, kontinuumszerűen tipizálja: 1. aszinkron–szinkron; 2. tervezett–spontán; 3. nem korlátozott terjedelelem – korlátozott terjedelelem; 4. nyilvános–magán; 5. anonim – nem anonim (Veszelszki 2011: 59; 2017: 44). Külön egységekben (44–57) tárgyalja az e-mail; a fórum; a blog, a vlog, a tweet; a poszt és a komment; a cset és az instant üzenetküldők; az sms és az mms; valamint a hashtag általános és nyelvi jellemzőit. Megállapítja, hogy az aszinkron (nem egyidejű) kommunikációs formák (pl. e-mail, fórum) szerepét mára a szinkron (egyidejű) műfajok (pl. tweet, komment) vették át (19).

A szerző a digilektust a kötet harmadik, egyben legnagyobb fejezetében (59–170) különböző szempontok alapján vizsgálja. A pragmatika, illetve szövegtan hatáskörén belül (59–66) foglalkozik a digitális kommunikációra jellemző beszéői konstellációkkal (egy az egyhez, egy a többhöz, több az egyhez, több a többhöz); a nézőponttal, amellyel kapcsolatban megállapítja, hogy a „digilektushoz kötődő megnyilatkozás referenciális központja egocentrikus szerveződésű” (61); a tematikus progresszióval, ezen belül a lineáris és rekurzív tematikus váltásokkal; a fatikus funkció kiemelt szerepével (pl. a köszönéssel, az elbúcsúzással, az egyetértéssel); a különösen anonim kommunikációs műfajokra jellemző általános tegeződéssel; valamint a beszélgetés közegére reflektáló metatémákkal.

A digitális nyelvhasználat szókinszbeli jellemzői között Veszelszki az idegen (elsősorban angol) nyelvi hatást, az új szóalkotásokat és kollokációkat, az informatikai szókinszet, a töltelékiszavakat, valamint az egyéni és csoportnyelvi elemeket vizsgálja (67–74).

A digilektus grammatikai jellemzőit bemutató egység nemcsak a fejezetnek, hanem a kötetnek is a legalaposabban kidolgozott része (74–132). A szerző saját gyűjtésből származó magyar példamanyaggal illusztrálja (80–3) a beszélt nyelv egy német szakmunkában (Fiehler–Barden–Elstermann–Kraft 2004: 213–20) kijelölt tizenöt különböző funkcionális egységét. Ez alapján Veszelszki arra a következtetésre jut, hogy „grammatikai szempontból a digilektus szövegei a beszélt nyelvhez közelítenek” (83). Részletesen foglalkozik az új nyelvváltozat karakterszám-csökkenő technikáival, ne(t)ologizmusaival és szóalkotásmódjaival. Mivel a dolgozat terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé a digilektus szintaktikai jellemzőinek átfogó kidolgozását (84), a szerző két, a lehetséges

kutatási irányvonalakat kijelölő esettanulmányt közöl ezen a ponton (lásd: a témaismétlő szerkezet, valamint az *asszem* grammatikalizációja; 106–32).

Mivel a legtöbb netnyelvészeti munka a hálókommunikáció formai-írás technikai jellemzőit vizsgálja (133), a kötet csak röviden tér ki azok elemzésére (fonetikus írásmód, kis- és nagybetű, interpunkció, illetve karakterhalmazok; 133–9).

A fejezet a digitális térben egyre fontosabb szerepet betöltő képi kommunikáció „egységeiről” – az emotikonokról, a kép-szöveg kapcsolatokról, a reakciógifekről és a mémekről – is szolgálat érdekes információkat (140–55). Például: Beszélhetünk-e képi fordulatról? Hogyan jött létre az őssmiley? Van-e különbség férfiak és nők emotikonhasználatában? Meddig „él” egy mém?

A negyedik fejezet két kérdőíves kutatás eredményeit mutatja be (171–220). Az első, papíralapú felmérésben (171–85) a szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen hatással van a számítógép- és mobiltelefon-használat az általános iskolások írásmódjára (171). A kérdőív válaszaiból kiderül például, hogy a diákok 80%-a gondolja úgy, hogy másképpen ír a billentyűzeten, mint kézzel (176). Csaknem ugyanezt az eredményt hozta a Szerdi Ilonával közösen végzett online kérdőíves felmérésünk is, amelyben egy, a – véleményem szerint – lényegét tekintve hasonló kérdésre (*Léteznek-e Ön szerint netnyelv?*) a kitöltők (nem csupán diákok) 81%-a válaszolt igennel (Istók–Szerdi 2016: 62). Ezek az eredmények azt a nem mindenki által vallott, de a kötetben is említett nézetet igazolják, hogy a digitális kommunikációnak lehetnek „sajátos, műfajtól független nyelvi jellemzői” (35). Az online közegben „másképpen író” diákok – ahogyan Veszelszki nevezi őket – főként a rövidítések és a csupa kisbetűk használatában, valamint az írásjelek mellőzésében látják – ismét a szerző szavait kölcsönözve – a „hagyományos” írástól való eltérést (176). Ennek oka szerintük főleg a gyorsaságra való törekvés, a figyelmetlenség és a csoportidentitás kifejezése (177).

A második, online kérdőíves felmérés adatközlőinek nyílt végű kérdésekre adott válaszaiból megismerjük a cset és az sms leggyakoribb rövidítéseit (200): *h* (hogy vagy ha); *asszem* (azt hiszem); *mindl* (mindegy); *sztm* (szerintem); *vok* (vagyok); *lol* (ang. *laughing out loud* 'hangosan felnevet'). A „hosszabb” válaszokból az is kiderül (201), hogy a rövidítések használata partnerfüggő, konzekvens mellőzésük legfőbb mozgatórugói pedig a különböző nyelvi ideológiák (pl. ny. homogenizmus, ny. platonizmus, ny. standardizmus, ny. purizmus). A következő, ötödik fejezet szempontjából releváns adatok, hogy a digitális kommunikációra jellemző rövidítéseket a kitöltők 35%-a használja kézírásban is, különösen igaz ez a fiatalokra, akik általában toleránsabbak a rövidebb szóalakokkal szemben (203). A papírra írt szövegek használati köre a „magánjellegű, gyakran önmaguk számára készített szövegekre korlátozódik” (203): például előadásjegyzet, vázlat, napló, feljegyzés, iskolai diák-diák kommunikáció (203–4). Az emotikonok használatát a legtöbben az informális szituációkhoz kötik (sms, cset, e-mail, üzenőfal, kézzel írt levél, jegyzet vagy feljegyzés; 212–3), érdekes adat viszont, hogy a szövegformától is független hangulatjel-kerülők aránya a 10%-ot sem éri el (210, 213).

Az ötödik fejezetben a szerző korpuszvizsgálatok alapján kutatja a digilektus nem digitális médiumokra gyakorolt hatását (221–54). Megállapítja, hogy „nemcsak a digilektusra hatnak más kommunikációs formák” (242), hanem a digilektus is hatással lehet a spontán társalgásra (222–5), a kézzel írt (225–42) és a nyomtatott szövegekre (különösen a reklámyelvre; 243–54). Nemzetközi viszonylatban is (tudomásom szerint) páratlan teljesítmény Veszelszki azon empirikus vizsgálata (225–42), amelyben a szerző gimnazisták és egyetemi hallgatók összesen több ezer oldalnyi füzetét, jegyzetét, valamint azok közt talált kézzel írt leveleit („dialógusleveleit”) tekinti át, illetve elemzi a kötet harmadik fejezetében felállított szempontok alapján.

Az utolsó fejezetben Veszelszki összegzi kutatásainak eredményeit, ismerteti az azokból levont konzekvenciákat, majd kijelöli a további kutatások lehetséges irányvonalát (255–7). A vizsgálatok eredményei számos, más kutatási területen is felhasználhatók (256). Különösen gyümölcsöző lehet az egyes nyelvi jelenségeknek a digilektusból származó (napjaink diákjait motiváló) példákkal való szemléltetése a magyarórán (lásd: Szerdi 2016, 2017a, 2017b).

A sokszínű kutatások mellett a csaknem félezer hivatkozott tétel (259–82) és a mellékletben közzétett hatalmas nyelvi és vizuális példaanyag (287–370) is növeli a monográfia értékét. A kötetet jó szívvel ajánlom a vizsgálati terület iránt érdeklődő kutatóknak (nyelvészeknek, szociológusoknak, etnográfusoknak stb.), a szakdolgozatuk témáját kereső főiskolai és egyetemi hallgatóknak, valamint azoknak, akik közelebbről is szeretnék megismerni a Veszelszki által digilektusnak elnevezett új nyelvváltozatot. A számítógéphez és mobiltelefonhoz kapcsolódó nyelvhasználati mód

tudományos szempontú elemzésének fontosságáról tanúskodik a 21. század diákjainak digitális eszközökhöz fűződő viszonya is: „Ha nem lenne mobilom, hát olyan nem lenne xD” (184).

SZAKIRODALOM

- Balázs Géza 2006. Recenzió: Bódi Zoltán – Veszelszki Ágnes. *Emotikonok. Magyar Nyelvőr* 130: 502–5.
- Balázs Géza (szerk.) 2002. *Informatikai technológia és nyelvhasználat*. Trezor Kiadó, Budapest.
- Balázs Géza – Bódi Zoltán (szerk.) 2005. *Az internetkorszak kommunikációja*. Gondolat – Infonia, Budapest.
- Balázs Géza – Grétsy László (szerk.) 2004. *Új jelenségek a magyar nyelvben*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Bíró A. Zoltán – Bodó Julianna (szerk.) 2016. *Internet – Iskola – Anyanyelv. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Státus Kiadó, Csíkszereda.
- Bódi Zoltán 1998. Internetes kommunikáció – beszédkommunikáció. In: Gósy Mária (szerk.): *Beszédkutató '98. Beszéd, spontán beszéd, beszédkommunikáció*. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 178–88.
- Bódi Zoltán 2004. *A világháló nyelve. Internetezőők és internetes nyelvhasználat a magyar társadalomban*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Bódi Zoltán – Veszelszki Ágnes 2006. *Emotikonok. Érzelmkifejezés az internetes kommunikációban*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest.
- Crystal, David 2001. *Language and the Internet*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dürscheid, Christa 2003. Netzsprache – ein neuer Mythos. In *Mediensprache.net*. URL: <https://www.mediensprache.net/archiv/pubs/2409.pdf> (utolsó letöltés: 2017. 08. 28.)
- Dürscheid, Christa – Frick, Karina 2016. *Schreiben digital. Wie das Internet unsere Alltagskommunikation verändert*. Alfred Kröner Verlag, Stuttgart.
- Érsök Nikolett Ágnes 2003. Írva csevegés – virtuális írásbeliség. *Magyar Nyelvőr* 127: 99–104.
- Fiehler, Reinhard – Barden, Birgit – Elstermann, Mechthild – Kraft, Barbara 2004. *Eigenschaften gesprochener Sprache*. Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- Herring, Susan – Stein, Dieter – Virtanen, Tuija (eds.) 2013. *Pragmatics of Computer-Mediated Communication*. De Gruyter, Berlin.
- Istók Béla – Szerdi Ilona 2016. Az internetes nyelvhasználat napjainkban: di(gi)glosszia, minimalektus, net-sztenderd? In: Juhász György et al. (szerk.): *A Selye János Egyetem 2016-os Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete*. Selye János Egyetem, Komárom, 58–74.
- Löffler, Heinrich 1985. *Germanistische Soziolinguistik. Grundlagen der Germanistik*, 28. Erich Schmidt Verlag, Berlin.
- Marx, Konstanze – Weidacher, Georg 2014. *Internetlinguistik. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Narr Verlag, Tübingen.
- Schlobinski, Peter 2001. Rezension. David Crystal: Language and the Internet. In: *Mediensprache.net*. URL: <http://www.mediensprache.net/en/literatur/rezensionen/docs/1452.pdf> (utolsó letöltés: 2017. 08. 28.)
- Szabó Tamás Péter 2012. Hatásvadász nyelvészet. *Nyelv és Tudomány*. URL: <https://www.nyest.hu/hirek/hatasvadasz-nyelveszet> (utolsó letöltés: 2017. 08. 29.)
- Szathmári István 2004. *Stilisztikai lexikon. Stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemléltetve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Szerdi Ilona 2016. A neologizmusok tanításának problémái és lehetőségei a szlovákiai magyar anyanyelvoktatásban. In: Tóth Péter – Makó Ferenc – Varga Anikó (szerk.): *Empirikus kutatások az oktatásban és a pedagógusképzésben*. Óbudai Egyetem TMPK, Budapest, 429–47.
- Szerdi Ilona 2017a. *A lexikális jelentéviszonyok tanítása multimediális szövegekkel*. Az Újdonságok a szemantikai és pragmatikai kutatásokban IV. c. konferencián elhangzott előadás kézírata. Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2017. április 28.
- Szerdi Ilona 2017b. *Helyesírás-tanítás digitális szövegekkel*. A Selye János Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén működő Variológiai Kutatócsoport szerkesztés alatt álló tanulmánykötete. Kézirat.
- Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. JGYTF Kiadó, Szeged.
- Veszelszki Ágnes 2011. Digitális kommunikáció és nyelvtudomány. In: Balázs Géza (szerk.): *Nyelvészetről mindenkinek. 77 nyelvészeti összefoglaló*. Inter, Budapest, 56–60.
- Veszelszki Ágnes 2015. Megfontolások a digitális kommunikáció pragmatikai leírásához. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *A nyelvi pragmatika kérdései szinkrón és diakrón megközelítésben*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 239–50.
- Veszelszki Ágnes 2016. A netnyelvészet terminológiai és kronológiai áttekintése. In: Balázs Géza (szerk.): *Jelentés a magyar nyelvről, 2010–2015*. 56–73.
- Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Osiris – Századvég, Budapest.

Istók Béla

doktorandusz

Selye János Egyetem

Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék